

I fädrens spår

Under ett antal år har Sollerö Hushållningssgille arrangerat utflykter till gamla fäbodan och andra sevärda platser inom Solleröskogen. Hösten 1997 var turen kommen till den västra delen av socknens utskogar. Trots mycket dåligt morgonväder samlades ett 25-tal personer vid Kommunhuset. Före avfärden presenterades färdplanen.

Första anhalten var mellanfäboden Gotland, belägen väster om sundet Vad, som sammanbinder Norra och Södra Fjärden. Fäboden är grundad ca 1860. Husen finns sydväst om en ås som ligger mellan sjön och fäboden. Man kan numera köra bil ända fram till tälten på en under laga skiftet anlagd traktorväg. Bufförstigen hit på Norra Fjärdens västra sida var oländig och tämligen besvärlig. Genom Ullas Arne och hans moster Marias (94 år) kunskaper och goda minne fick vi reda på att där har funnits fem stugor varav två bolagsstugor. Bergslagens stuga, numera i privat ägo, finns kvar i sydöstra delen av tälten. Korsnässtugan är flyttad och finns numera uppsatt vid Görsjön. Dessa två har förmodligen endast använts vid skogsarbete och flottning. De privatägda stugorna hade som regel ursprungligen fyra delägande familjer. I sydväst, där en nybruten skogsväg passerar, har funnits en gård med fyra fähus ägd gemensamt av Ullas-, Amusull- och Flintfolk. I anslutning till lämningarna efter grunderna står i dag en mycket stor och sevärd gammal tall. Stugan återfinns nu i Mångberg. De två kvarvarande stugorna är Sol- eller Bomstugan samt Flintullstugan.

Följande berättelse är hämtad från en bandinspelning som Ullas Arne gjort tillsammans med sina mostrar Anna och Maria.

“Sommaren 1915 vistades systrarna tillsammans med sin mor och bl.a. Amusull Stina i Gotland med kreaturen. Det var aktuellt för en kviga att kalva. Den hade för säkerhets skull stallats in i ladugården. Kalvningen kom igång men endast främre delen av kalven kom ut, sen blev det stopp. Kvinnorna tänkte att förlossningen skulle underlättas om man ledde ut kvigan på fåbodvallen. Detta hade dock ingen effekt på förlossningen. Nu var goda råd dyra. Veterinär var inte att tänka på, han skulle inte hinna dit inom rimlig tid. Vallkullorna visste att ett arbetslag jobbade i skogen i närheten. En av flickorna gick med bud till karlarna för att be om hjälp. Ullas Anna var den här sommaren 14 år och Maria var 11 år. Karlarna satte fast en steg i ett grindhål. Kvigan ställdes på den ena sidan om stegen. För att underlätta smordes kalven in med såpa. Med förenade krafter drogs kalven genom stegen mellan två stegpinnar. När kalven äntligen lossnade, vilket går snabbt när så sker, ramlade karlarna baklänges och “flög” åt olika håll enligt Ullas Annas och Marias beskrivning. Veckan efteråt buffrade man till hemfåboden i Mångberg. Kvigan och kalven hade repat sig och tog sig dit för egen “maskin”. Sista året man buffrade med kreatur till Gotland var 1921”.

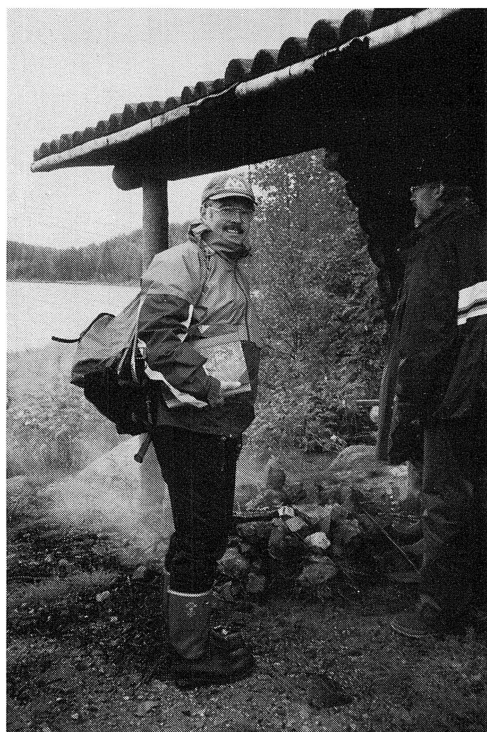

En utflykt på 1920 - 30talet

Foto: Bond Johan Andersson

Nu ställdes färden till Nedre Garberg som har anlagts strax söder om sjön Grundmången vid Oradtjärnsbäcken i en sydostslutning. Denna mellanfäbod är anlagd 1745 och består ursprungligen av tre olika täkter nämligen Stortäkt, Bäsetäkt och Måspersstägt. Nedre Garberg, som även kallas Yttre Garberg, har haft 14 st fähus. De flesta ägda gemensamt av två familjer. Antal stugor var sju, flertalet även här med fyra delägande familjer. Sammanlagt har som mest 25 hushåll ägt fäbodställe här. Fäbodlagets medlemmar hade hemfäbod i Mångberg, Mångbergsholen, Åsen, Björka och Gesunda. Ladornas antal var 19, varav en dubbellada. Dessutom två härbren. Alltså en av de större fäbodarna.

Av Garberg återstår nu endast ett fåtal hus. Stora granar och tallar växer numera inom den gamla täkten. I östra delen återfinns en del av den urgamla fridlysta stortallen uppställd. Tallen växte ursprungligen i den västra kanten av täkten. Den utgör ett fint monument över traktens tidigare pampiga storskogar. Öster om skogsbilvägen kan man urskilja delar av den mark som röjts för slätter.

Mats Wik och Håkan Bond vid slogboden, Oradtjärn.

Foto: Karin Wik

Fäbodväsendet var ursprungligen mycket hårt reglerat med bestämda och i kyrkan kungjorda buffördsdagar. Till dessa s.k. mellanfäbodar, där Nedre Garberg är en, kunde dock delägarna själva bestämma tidpunkt för flyttdag.

Eftersom vädret blivit betydligt bättre kunde vi före avfärden till nästa fäbod, nu gemensamt titta på gamla bilder från Yttre Garberg. Nästa anhalt för vår resa var Oradtjärnbergs fäbod. Den återfinns i en västlig sluttning belägen öster om Oradtjärn. Den anlades för mer än 350 år sedan.

Av husen återstår endast rester efter grunderna. En under senare tid renoverad stuga ägd av Korsnäs bolag revs för några tiotal år sedan. Lämningar efter denna finns kvar i en öppen glänta som återstår av takten. När man vandrar bland våra förfäders kulturlämningar kan man ofta träffa på rester efter gamla redskap, t.ex. lieorv och liar. Här lär ha funnits ett vackert litet "mejeri" (hus där mjölken kyldes) och efter idogt letande lyckades vi hitta platsen vid norra kanten av sluttningen ner mot sjön. Här fanns källan där även rester av huset låg kvar i mossan. Vi hittade även en gammal vägvisare som angav riktningen för bufförsstigen till Garberg. Oradtjärnberg torde ha varit en tämligen omfattande långfäbod. I Gruddboboken anges 12 gårdar i Gruddbo by med fäbodställe här. Med största sannolikhet torde även familjer från andra byar ha buffört till Oradtjärnberg.

Vår färd gick vidare och efter ca en mil förbi Grossjön, Bögtjärn och Bugålarstjärn kom vi till Sävsjöbodarna beläget strax sydväst om Södra Sävsjön. Fäboden ligger på en upphöjning som går i nordsydlig riktning.

Sävsjöbodarna grundades 1859 av Knuts Lars Ersson och Krång Lars Andersson, båda från Bodarna. De timrade först en lada där de förvarade sina ägodelar som var nödvändiga för fäboddriften. Sedan byggdes ett stort fähus med plats för 20 kreatur. Först några år senare uppförde de stugan med gavelingång och i stugan inrymd mjölkkammare. Den ägdes gemensamt av tre hushåll. Några år senare tillkom ytterligare tre fäboddelägare. Under 1930-talet fanns två Jerkgårdar i Gruddbo som delägare här.

På 1880-talet hade det stora fähuset tjänat ut och i stället uppfördes tre nya. Vid den här tiden fanns även tre lador. I dag syns endast rester av några byggnader. En under senare tid uppförd bolagsstuga finns vid fäboden. Den har utnyttjats som bostad vid skogsarbete och används numera av ett jaktlag.

Öster om Lilla Görsjön på en platå högt uppe i sluttningen av berget återfann vi Görsjöbergs fäbod. Därifrån har man en fantastisk utsikt över den västra delen av Solleröskogen samt angränsande skifteslag. Naturen har för länge sedan återerövat marken där våra förfäder anlagt och brukat sin fäbod. Gammelskogen har därefter avverkats och marken återplanterats. Rester efter enstaka timmerstommar finns kvar. Denna långfäbod anlades för mer än 350 år sedan. Görsjöberg brukades endast några få år in på 1900-talet.

En typisk bild av en gammal fäbod i dag. Granen har vandrat in och tagit över fäbodvallen, ett nedruttet fähus och en kvarglömd plog.

Den inhägnade täkten delades genom en i ost-västlig riktning gående gata i två halvor. På den nedre täkten fanns på 1880-talet Lavasstugan, ägd av sex familjer samt två fähus. Inom övre täkten, som vetter mot söder låg i rad ett stycke från gatan tre stugor, Nisstugan, Bosstugan, och Dunderstugan, var och en ägd av tre- fyra familjer. Tre fähus omgivna av långa kyor (uppsamlingsfällor) låg utmed hägnaden, gärdesgården. Vardera täkten hade ett för alla familjerna gemensamt härbre. Dessutom fanns några lador ägda av en familj eller flera i lag. De flesta fäboddelägarna kom från Gesunda åkerfäbod. Man hade rättighet att ha obegränsat antal egna kreatur här. Täkten var skiftad i tjägar. Råstenarna (spetsformade stenar) till dessa kan ses än i dag.

Utmärkande för en långfäbod är t.ex.:

1. Den har ett fristående fäbodlag med en vald ledare som kallades fjärdingsman. I lön för denna förtroendesyssla hade han, sägs det, en natts färgödsel från fäbodens samtliga får.
2. Flyttningstiden (beslutades av sockenstämman) var fast och bestämd för varje år och pålystes i kyrkan.
3. Den hade en mejerihantering, som sköttes av de lejda vallkullorna för fäboddelägarnas räkning. Lön utgick per ko. Inga familjemedlemmar vistades i fäboden under den tid vallningen pågick.

4. Delägarna kom hit för högsommarens slätter omkring 9-10 juli. Efter utförd slätter uppdelades höet i "kämbor" varefter dessa delades genom lottning. Täckens hö ansågs vara det bästa som fanns. Under ca en vecka fram till "fläslagets" ankomst 15-17 juli, utfördes sysslor för fåbodlagets gemensamma angelägenheter. Vallkullorna lämnades sedan ensamma med alla djuren.

Totalt fanns som mest omkring 80 kor och kanske upp till 200 får, getter och kalvar i Görsjöberg. Varje veckodag vallades djuren i olika ruttor (gässlor) i skogen. Detta pågick under ca 5 veckor. Under vissa dagar kunde man träffa vallkullor från andra fåbodlag som hade sina egna vallruttor.

Man har i dag kanske svårt att helt förstå omfattningen av fåbodväsendet. Omkring 1880 torde hela Solleröskogens betesmöjligheter varit maximalt utnyttjade.

Hushållningsgillet's utflykt till utskogen sommaren 1997. Deltagarna samlade framför Korsnäsbolagets stuga vid Görsjön.

Bakre raden fr.v: Mats Wik, Sune Jerkgård, Ulla Jerkgård, Eivor Bälter, Göran Bond, Holger Wikström, Håkan Bond. (Jerk) Margit Wikström något skymd.

Främre raden fr.v: Ulas Arne Andersson, Ann-Margret Ström, Gunilla Scheiman, Karin Wik-Land, Seija Poutamo, Yvonne Bond, Staffan Bond och Lars Bond.

Foto: Håll Nils Matsson.

Karin Björk, Mårten Kari, har berättat för mig att hon så sent som på 1930-talet var med och övernattade i en lada i Görsjöberg. Efter det att fåboddriften upphört förekom viss slåtter här. Jag har hört berättas efter Vik Anders Jönsson, född 1876, att han under en senvinter hämtat hem hö med häst och släde. Första dagen körde han från Sollerön till Vimo. Andra dagen avfärd i tidig otta till Görsjöberg, där han lastade höet på släden, för att sedan samma dag köra tillbaka till Vimo. Efter övernattnig där blev det hemfärd tredje dagen.

Sträckan som Vik Anders tillryggalade med häst på till största delen oplogade vägar torde vara minst 10 mil. Hölasset, några kubikmeter, hade ett värde. Tiden för transporten räknades ej. Kanske gällde det att få kreaturen att överleva vintern.

En annan episod, som min mors mormor, Bos Anna Olsson, född 1860, varit med om, visar vilka strapatser ett bufförsfläd kunde ställas inför. Vikfolket med fåbod i Görsjöberg bufförde någon gång under senare hälften av 1800-talet från sin fåbod i Rossberg till sin långfåbod. Stigen passerade bl.a. Seln och Läberget. Tiden före avfärden hade varit nederbördsrik varför bäckar och åar var överfulla med vatten. På något ställe efter färdvägen var en bro bortspolad, därför fick man stanna och övernatta i det fria. Nästa dag reparerade man bron och färden till långfåboden kunde fortsätta.

En tredje berättelse från Görsjöberg vid mitten av 1860-talet, som återfinns i Gustav Schröders bok, Tjugo år i Dalarna, belyser ganska bryskt livet för vallkullorna. Fåren hade försvunnit för flickan, (13-14 år och mager, enligt Schröder) under dagens vallning. Efter kvällsmjölknigen begav hon sig, först tillsammans med en äldre vallkulla, senare ensam ut i regnvädet för att leta. Fåren återfanns först fram mot gryningen. Vilket ansvar och mod hos vallkullan, ensam i storskogen där både björn, lo och varg fanns. Det berättas att kullorna ibland hade pistol med sig under vallningen.

Görsjöberg var den sista fåboden under den här utflykten i våra fäders spår. På hemfärden rastade vi vid stranden av Görsjön, en plats jag kan rekommendera ett besök på.

Sollerö Hushållningssgille önskar intresserade välkomna till nya utflykter i höst.

Mats Wik

Källor: Gruddboken.